

เปรียบเทียบราชสำนักรัชกาลที่ ๕ และราชสำนักรัชกาลที่ ๖

ราชสำนักฝ่ายหน้า

พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ มิได้เท่ากัน กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์ มิได้ทรงวางราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง ขุนนางเสนาบดีเป็นผู้กุมอำนาจราชการแผ่นดินสำคัญ ๆ ไว้ เช่น ควบคุมกำลังทหาร การคลัง และการต่างประเทศ โดยเฉพาะสกุลขุนนาง มีอิทธิพลมากที่สุด ผู้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็มาจากสกุลขุนนาง ส่วนสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนม์ม ๓๐ พรรษา ทรงเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่เต็มที่พร้อมจะรับพระราชภาระในการปกครองบ้านเมือง ทั้งอำนาจบริหารราชการแผ่นดินสำคัญ ๆ ก็อยู่ในพระหัตถ์พระประยูรญาติผู้ใหญ่ที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงไว้วางพระทัยมาก่อน ทรงขึ้นครองราชสมบัติด้วยความยินยอมพร้อมใจเป็นเอกฉันท์ของพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีขุนนางผู้ใหญ่ ราชบัลลังก์ของพระองค์จึงมั่นคงถาวรยิ่งกว่าราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต้องทรงใช้เวลาตอนต้นรัชกาลต่อสู้วางชิงอำนาจทางการเมืองจากฝ่ายขุนนางเสนาบดี แต่แม้กระนั้นทั้ง ๒ พระองค์ก็มีความรู้สึกร่วมกันอยู่ประการหนึ่ง คือ

อ้างซ้ำใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต,

ความรู้สึกใดก็ไม่มีพวกพ้องที่มีอำนาจในแผ่นดิน ก็จะได้เห็นได้จากพระราชหัตถ์เลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารว่า

ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง ๑๕ ปี กับ ๑๐ วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดา
ก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล ถ้าไม่โลเลเหลวไหลก็มี ใต้ตั้งอยู่ในตำแหน่ง
ราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือ เจ้านายทั้งปวงก็ตกอยู่ใน
อำนาจสมเด็จพระเจ้าพระยา แลคงรักษาตัวรักษาชีวิตรอยุ่ด้วยกันทั่วทุกองค์
ที่ไม่เอื้อเพื่อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการ ถึงว่ามีผู้ใดรัก
ใครสนิทสนมอยู่ข้างก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถ
อาจจะอุทหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งรวมบิดา ถ้าที่รวมทั้งมารดาก็เป็นเด็กมี
แต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเอง ยัง
เป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใด ที่จะทำ
การตามหน้าที่ แม่แต่เพียงเสมอเท่าที่ทุลกระหม่อมทรงประพาศมาแล้วได้ ยัง
ซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสังคนเคียวซึ่งจะเชื่อว่ารอด ยัง
ซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่ คือ ทุลกระหม่อมเสด็จสวรรคตในขณะนั้น เปรียบเหมือน
คนที่ศีรษะขาดแล้วจับแต่ร่างกายชนตั้งไว้ในที่สมมติกระษัตริย์ เหลือที่จะพรรณาถึง
ความทุกข์อันต้องเป็นกำพร้าในอายุเพียงเท่านั้นแลความหนักของมงกุฎ อันเหลือ
ที่คอจะทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเบ็ดแผยรอบข้าง ทั้งภายในภายใน
นอกหมายเอาทั้งในกรุงเองแลต่างประเทศ ทั้งโรคภัยในกายเบียดเบียนแสน
สาหัส ... เหมือนตะเกียงอันทริบหรี่...

หจข., เอกสาร ร.๕ รล.๓/๕ "พระบรมราชาบาทพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช" สำเนาพระราชหัตถ์เลขา เลขที่ ๒/๒๑๓๕ วันที่ ๘ กรกฎาคม
ร.ศ. ๑๑๒

และพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับสถานะของพระองค์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ว่า

...ตัวเราเวลานี้ตกอยู่ในที่ลำบาก ยากที่จะรู้ได้ว่าภัยอันตรายจะมาถึงตัวเวลา
ใด เพราะเรารู้สึกประหนึ่งว่าเป็นตัวคนเดียว หาพวกพ้องมิได้ ถ้าที่เป็นพวก
พ้องก็พะเอินเป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอันหาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มีอำนาจที่ใหญ่ใน
ราชการนั้น เรารู้สึกว่ามีความเชื่อถือในตัวเราน้อยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้น
เราจะคิดากกล่าวเตือนอย่างใด มักจะไม่ใคร่เชื่อฟัง ถ้อยที่รู้มานะไปว่าตนได้เคย
เป็นราชการมาก่อนเราบ้าง ถ้าถ้อยที่มีความรู้และเข้าใจความประสงค์ ...
และความคิดของประชาชนดีกว่าเราบ้าง แลว่าพวกเราก็เห็นเราหัวใหม่เกิน
ไป และอวดดีไม่เชื่อฟังคำผู้ใหญ่ ฝ่ายพวกใหม่ก็เห็นเรายังเก่า ถ้าไม่มีความ
มั่นคงพอและเกรงใจพวกเก่าเกินไป

เมื่อทรงมีความรู้สึกร่วมกันในเรื่องที่ทรงไม่มีพวกพ้อง ไม่มีอำนาจเป็นที่เคารพยำเกรง
ปฏิกริยา การแสดงออกของทั้ง ๒ พระองค์จึงมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ แสวงหาพวก
พ้องที่จะเป็นกำลังสนับสนุนพระองค์ในทุก ๆ ด้าน จะต่างกันอยู่ตรงที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบาย "โอบอ้อมอารีต่อญาติและมิตรอันสนิท มีน้องเป็นต้น เอา
ไว้เป็นกำลังให้จงได้"^๒ ตั้งพระทัย "จะแผ่ความเมตตาการุณาต่อชนภายใน คือ น้องและ
แม่เลี้ยงทั้งปวง ตามโอกาสที่จะทำได้... คิดแต่จะนำผู้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒ หจข., เอกสาร ร.๖ ม.๓๖ก./๖ พระราชทัณฑ์เลขาพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทพอรชุน พระยาอุไทยมนตรี และพระยาธรรม
สุนทรราช, วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๑

๒ หจข., เอกสาร ร.๕ รล.๓/๕ พระบรมราชาราชพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช, เรื่องเดิม.

ควรที่จะสงเคราะห์ไต่อย่างก็สงเคราะห์..."^๑ และ "ฟังคำแนะนำก็เตือนในที่ควรฟัง"^๒
 พระบรมราชาธิบายนี้ทำให้เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
 และพระเจ้าทรงธรรมทรงเป็นเจ้านายฝ่ายหน้าในส่วนราชสำนักฝ่ายหน้าได้เป็นองค์ประ
 กอบและกำลังที่สำคัญที่สุดช่วยพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์
 เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการตำแหน่งต่าง ๆ ตามความสามารถของแต่ละองค์โดยทั่วกัน
 ข้าราชการฝ่ายหน้าสามัญชนที่มีความรู้ความสามารถ ได้รับการยกย่องแต่งตั้งให้รับราชการ
 หน้าที่ต่าง ๆ ตามความรู้ความสามารถอย่างเหมาะสม ความสัมพันธ์ในระหว่างเจ้านายใน
 พระราชวงศ์ราบรื่นเป็นส่วนใหญ่ ไม่ปรากฏความแตกแยกหรือขัดแย้งในประเด็นสำคัญ ๆ
 หรือขัดแย้งกันอย่างชัดเจน เช่น ในรัชกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัวทรงเป็นศูนย์รวมน้ำพระทัยของเจ้านายอย่างแท้จริง ทรงเป็นที่เคารพสักการะเชื่อฟังของ
 เจ้านายสมกับที่ทรงเป็นกุลเชษฐีในพระราชวงศ์ไม่มีผู้ใดจากกล่าวคำหยาบคายโดยแม่แทน้อย พระ
 บรมวงศานุวงศ์จึงทรงรวมกลุ่มสามัคคีกันอย่างเหนียวแน่นต่อสู้กับอิทธิพลขุนนางเสนาบคืออย่าง
 เบิกเผย เช่น การออกหนังสือครุโณวาทังกล่าวแล้ว นอกจากพระบรมวงศานุวงศ์จะทรง
 สมัคสมานสามัคคีกันแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ยังสามารถผูกสัมพันธ์ไมตรีกับขุนนางข้าราชการ
 ฝ่ายหน้าที่จงรักภักดีมิใช่เป็นพวกพ้องของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมา
 ตั้งแต่ต้นได้ อาทิ เช่น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เจ้าพระยาภาณุวงศ์
 เจ้าพระยาภาณุวงศ์ (ทวม บุนนาค) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)
 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นต้น มีการตั้งกลุ่มลับ ๆ ทางการเมือง

^๑ เรื่องเดิม.

^๒ เรื่องเดิม.

เมืองท่าการค้าสองระแวกตะวันตกจรดชายโค ๆ อันอาจเกิดขึ้นแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ความรักใคร่ปรองดองกันในหมู่ข้าราชการสำนักฝ่ายหน้า ทั้งฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสามัญชนเมื่ออยู่เกือบตลอดรัชกาล เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถปรับปรุงแก้ไขระบบบริหารราชการแผ่นดินให้มีระเบียบเจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตก ตลอดจนริเริ่มงานใหม่ทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไฉฉล การปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ของพระองค์ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการวางรากฐานประชาธิปไตย เนื่องจากระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจไปจากส่วนกลาง

เป็นการแบ่งสรรความรับผิดชอบอย่างมีระบบ มีการปรึกษาหารือเสนอความคิดเห็นในระหว่างประชุม ซึ่งต่างจากระบบเดิมที่เป็นแบบรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามแบ่งอำนาจกระจายความรับผิดชอบ และมีน้ำพระทัยกว้างและเป็นธรรมพร้อมจะรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ จากข้าราชการของพระองค์ จึงทำให้ข้าราชการสำนักฝ่ายหน้ากลุ่มหนึ่งจำนวน ๑๑ คน อันประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชการฝ่ายหน้ากล้าทำหนังสือกราบบังคมทูล ขอให้ทรงลดพระราชอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชธิปไตย เป็นประชาธิปไตยในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับพระราชวงศ์ และขุนนางเสนาบดีซึ่งเป็นกลุ่มชนปกครอง จึงทำให้ราชบัลลังก์ของพระองค์มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น เป็นลำดับตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นต้นมา ในขณะที่เสด็จ

อ้างไว้ใน หจช., เอกสาร ร.๕ บ.๑.๔/๑ "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน"

ภาพของราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มั่นคงเท่า มีข่าวลือเกี่ยวกับการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทำกฎเสมอ ๆ ตลอดรัชกาล ทั้งนี้สืบเนื่องจากปัจจัยสำคัญคือ พระองค์ไม่ได้เป็นศูนย์รวมความสามัคคีสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างพระองค์เองกับเจ้านายด้วยกันและขุนนางข้าราชการ ยิ่งเมื่อประชาชนสามัญได้รับการศึกษามากขึ้น ประชาชนเริ่มมีความสนใจทางการเมือง ความคิดเห็นของประชาชนจึงมีทั้งในเชิงเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับบทบาท ทำที่การดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายของกษัตริย์ปกครอง ความคิดเห็นทางการเมืองจึงขยายตัวกว้างขึ้นเป็นลำดับจนเป็นผลให้เกิดการเรียกร้องและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเลิกสมระบอบราชาธิปไตยในที่สุดในปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ในส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความที่พระองค์ไม่สู้คุ้นเคยสนิทสนมกับพระประยูรญาติ เนื่องจากพระองค์เสด็จไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษ ตั้งแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์เป็นเวลานานถึง ๕ ปี และเมื่อเสด็จกลับก็มีคอยจะไต่ทรงอยู่กับราชการแผ่นดินที่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ควบคุมดูแลอยู่ในขณะนั้น ทั้งยังประทับอยู่แต่ในหมู่มหาดเล็กข้าราชการบริพารใกล้ชิด ทรงบทพระราชนิพนธ์บาง เพลงเพลิดเพลินกับกิจกรรมที่ทรงริเริ่มขึ้น เช่น การชมรมซึ่งต่อมาวิวัฒนาการเป็นกองเสือป่าบ้าง จัดการแสดงโขนละครบ้าง เป็นต้น จึงยิ่งห่างเหินกับพระประยูรญาติมากขึ้นโดยเฉพาะพระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่ ไม่มีการเรียนรู้พระอุปนิสัยระหว่างทั้งสองฝ่าย ดังนั้นเมื่อเกิดความเห็นต่างกันในแนวการบริหารราชการแผ่นดิน หรือ เรื่องอื่นใดภายหลังต่างฝ่ายต่างก็เชื่อในความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ว่าถูกต้อง และไม่ยอมอมอมน้อมประนีประนอมกันจึงเกิดเป็นช่องว่าง

^๑ อ่างช้างใน หม่อมเจ้าสมประสงค์ บริพัตร, บันทึกความทรงจำบางเรื่อง。

^๒ อ่างช้างใน หม่อมอมรวงศ์วิเศษ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจในพระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : พระบรมราโชบายทางการเมือง, หน้า ๔.

ระหว่างวัยกันชน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อไม่ทรงเข้ากับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณราชการแผ่นดินได้ จึงยอมจะทรงหันไปหาขุนนางข้าราชการสามัญชนแทน อาศัยนำพระทัยที่กว้างขวางโปรดการพระราชทานตามคำกราบบังคมทูลขอ เช่น พระเวสสันดร พระองค์ประสบความสำเร็จในการสร้างความนิยมในพระองค์ให้มีในหมู่ข้าราชการบริพารใกล้ชิด ข้าราชการบริพารสามัญชนของพระองค์มีจำนวนมากมาย แต่ละคนได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ และทรัพย์สินเงินมั่งคั่งราวร้อยอย่างเห็นได้ชัด การพระราชทานอย่างไม่มีขอบเขตแก่ข้าราชการสำนักของพระองค์มีอยู่ตลอดรัชสมัยจนเจ้านายเชื้อพระวงศ์เองต่างก็รู้สึก เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงกล่าวถึงหนังสือของพระองค์ที่ทรงดูจากพระคลังข้างที่เพื่อนำไปใช้ลงทุนประกอบธุรกิจการค้าว่า

...จริงอยู่ เมื่อทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงวงศ์วรวงศ์มนตรีชั้นผู้ใหญ่ที่หนึ่งกว่ามี
 ถาฉันจะกระตือรือร้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอหายกันหรือแย้มพรายแก่
 ผู้สนับสนุนซึ่งประจบประแจงอยู่รอบข้าง ฉันนั้นก็โดยกุศโลบาย หรือแม่
 แยกกระซิบบอกลูกก็กลางดูล่วงไปหมดแล้ว ฉันไม่อยากจะเหมือนเขาคุย
 ขอกันรอบคาน ให้เป็นเยี่ยงไม้งาม มีใจจะไม่อยากได้ แต่ลยาใจ...
 ทั้งส่วนตัวลูก ๆ ก็ถูกฉันกำชับห้ามมิให้ขออะไรเลย จนพากันบ่นในบัดนี้ว่า
 ถ้าผู้มีจิตใจดองคุณพ่อเสีย เรียบร้อยหมดแล้วหรือ ...

ทรงแต่งตั้งข้าราชการบริพารใกล้ชิดของพระองค์ให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ทาง
 การเมืองแทนที่ละเล็กละน้อยจนในตอนกลางและตอนปลายรัชกาลคณะเสนาบดีตลอดจน
 ตำแหน่งสำคัญอื่น ๆ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยข้าราชการบริพารสามัญชนที่ใกล้ชิดของพระองค์

๑
 หจข., เอกสาร ร.๗ พ.๑/๘ หนังสือกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทูล
 กรบพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์, วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

ในขณะที่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เช่น สมเด็จพระบรมราชาธิบดีเป็นต้น มีใต๋ทรงมีบทบาทร่วมด้วย ข้าราชการสำนักที่ทรงโปรดปรานใกล้ชิด เช่น เจ้าพระยารามราฆพถูกเพ่งเล็งภัยความไม่พอใจจากประชาชนทั่วไป และจากพระบรมวงศานุวงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคุมอำนาจปกครองประเทศ มีข้าราชการสามัญชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ใกล้ชิด เช่น เจ้าพระยารามราฆพ และเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) ร่วมมีส่วนในนโยบายบริหารประเทศด้วย พระองค์มักจะทรงเพิกเฉยไม่นำพาและไม่ทรงเห็นด้วยกับคำกราบบังคมทูลทักท้วง หรือเสนอแนะใด ๆ ที่มาจากพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งในชั้นการคลังคลังได้กล่าวแล้ว และในชั้นการเมือง เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารทรงกราบบังคมทูลเตือนว่าภาพพจน์ของพระเจ้าแผ่นดินในสายตาประชาชนกำลังเปลี่ยนไปจากเดิม ประชาชนเริ่มมีทัศนะใหม่ และเริ่มวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงไม่เห็นด้วยกับพระบรมราชาธิบายหลายประการ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการที่ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น คือ

นับแต่ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นต้นมา ความเชื่อมั่นของราษฎรในพระบรมราชาธิบายถึงความข้างต้น ฎาบงเบาลงมาก เกิดมีความเห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่าอย่างนี้จะดีกว่า ทำอย่างนั้นเป็นการเคียดรอนแกรราษฎร อย่างนี้เป็นประโยชน์แกรราษฎร ความคิดคั่งนมแพร่หลายก็เนื่องจากราษฎรมีความรู้มากขึ้น โดยที่ใต๋ทรงพระมหากรุณาจัดการศึกษาให้เจริญขึ้นโดยเร็วพลัน นึกว่าแต่ก่อนมา...

^๑ F.O. 371/9251. "Annual Report on Siam 1922"

^๒ หจข., เอกสาร ร.๖ ก.๑/๑๒ ดาษพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔

และกราบบังคมทูลแนะนำให้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ซึ่งพระองค์ทรงนิ่ง
เฉย

ข้าราชการที่รับใช้ใกล้ชิดมาจากชนชั้นและที่ต่าง ๆ กัน มิได้มีแต่เฉพาะผู้
ที่มีชาติตระกูลสูงดังแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้า ๆ
พระราชทานพระบรมราโชวาทแนะนำสั่งสอนเสมอ ให้ตั้งใจปฏิบัติราชการ ประพฤติกต
เป็นคนดี เพราะมีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นอิจฉาริษยากันภายในพระราชสำนักว่า

...เพราะตัวเจ้าเหมือนหนึ่งคนที่ไม่มีความดีอยู่แล้ว ไม่เหมือนผู้ที่มีชาติตระกูล
อันสูงมาแต่เดิม...

อีกประการ ๑ มีบางคนรู้สึกเหมือนหนึ่งว่าเจ้ามาแย่งที่ซึ่งควรจะเป็นของสำหรับ
เฉพาะแต่ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ ทำให้คนชั้นนั้นขาดประโยชน์ที่ควรจะมีแก่เขาไปอย่าง
๑

เวอร์จิเนีย ทอมป์สัน ได้แสดงความเห็นว่า ความใกล้ชิดและพระเมตตาคุณ
ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีต่อข้าราชการของพระองค์กลายเป็นเครื่อง
มือในการแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้องของข้าราชการและยังความเสีย
หายให้แก่ประเทศทางด้านการเศรษฐกิจและการเมืองอย่างกว้างขวาง^๒ สร้างความไม่พอใจ
ในหมู่ข้าราชการอื่น ๆ ที่ได้รับการปฏิบัติอย่างเลวจากข้าราชการที่เพิ่งได้ค้ำใหม่ ๆ เหล่า
นี้ให้แพร่หลาย^๓ ราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่เกลียดชังอย่าง

๑ หจข., เอกสาร ร.๖ รล.๕/๑ "พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่
ข้าราชการในพระราชสำนัก", พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่
นายรองสนธิ (กฤษดาบ), วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๒๙)

๒ Virginia Thompson, Thailand the New Siam, p. 52.

๓ Phra Sarasas, My Country Thailand, p. 138

รุนแรง ทั้งอย่างเปิดเผยและซ่อนเร้นและถูกดัดเลี่ยนเหาะเหียบคำเหน็ดเคียนทั่วไปในขณะนั้น
ในค่านความทรูทร่า พุ่มเฟื่อย และมีแต่ข้าราชการที่ประจบสอพลอ ข้าราชการนั้นก็ถูกเพ่ง
เล็งมากที่สุด คือ กลุ่มมหาดเล็ก

มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างจากมหาดเล็กใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มหาดเล็กมิได้รับใช้พระบาทสมเด็จพระมง
กุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ราชการฝ่ายหน้าเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ราชการซึ่งเดิมเป็นของฝ่าย
ในด้วย ดังนั้นราชการในกรมมหาดเล็กจึงมิได้เป็นบันไดขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่ตำแหน่งหน้าที่
ราชการแผ่นดิน คือ ปีกัดราชการแผ่นดินในขณะถวายตัว เป็นมหาดเล็ก เช่นในสมัยก่อน ๆ
ซึ่งขุนนางต่าง ๆ มักเคยรับราชการเป็นมหาดเล็กมาก่อน มหาดเล็กซึ่งรับใช้ใกล้ชิดพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ฝึกหัดเรียนรู้ราชการแผ่นดิน หากแต่อยู่ประจำรับใช้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาให้รู้การงานใด ๆ นอก
จากปฏิบัติส่วนตัว เพราะฉะนั้นจะเข้าไปรับราชการในหน้าที่อื่น ๆ ก็คงจะไม่สะดวกนัก..."^๒
พระองค์ทรงชี้ความแตกต่าง ในการใช้มหาดเล็กของพระองค์กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...มหาดเล็กทุกกระหม่อมท่านทรงใช้อย่างข้าราชการนอก ๆ เพราะฉะนั้น
ใครมาเป็นเจ้าแผ่นดินก็พอจะใช้ต่อไปได้ โดยให้ทำหน้าที่อย่างที่เคยมา แต่
มหาดเล็กฉันไม่เป็นเช่นนั้น มหาดเล็กฉันเหมือนนายขุนนางมากกว่า เพราะ

หจข., เอกสาร ร.๗ สบ.๒.๔๗/๓๒ เล่ม ๓ "บันทึกเรื่องการ
ปกครอง"

หจข., เอกสาร ร.๖ บ.๓"๖๔" "เรื่องเจ้าพระยายมราช", พระราช
หัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช, วันที่ ๔
มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๐ กระจายละเอียดยกในภาคผนวก

ฉันไม่คู่ใจผู้หญิงอย่างทุลกระหม่อม มหากเล็กฉันจึงมีอยู่บางคน ซึ่งมีน้ำที่
รับใจอย่างสนิทสนม และเป็นของฉันแท้ ๆ เหลือที่จะหวังใ้ใครจะนิยม
บุคคลผู้นั้นยิ่งกว่าฉัน เหลือที่จะหวังใ้ใครจะยอมปฏิบัติคนอื่นอย่างเขาปฏิบัติ
ฉัน...

ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงแต่งตั้งมหากเล็กใกล้ชิดของพระองค์ให้ไปรับราชการ
แผ่นดิน บางครั้งจึงมีปัญหาเนื่องจากไม่รู้งานในความรับผิดชอบเพียงพอ ทำให้ไม่สามารถ
แก้ไขอุปสรรค และวางนโยบายที่ดีได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรง
ทราบข่าวข้าราชการบริพารของพระองค์ "ถูกกล่าวหาว่าอยู่ทุกวัน"^๒ เป็นที่เกลียดชังของประชาชน
ทรงแนพระทัยว่าหากสิ้นพระองค์แล้ว ข้าราชการบริพารของพระองค์คงตกอยู่ในภาวะลำบาก
แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เองก็คงไม่อยากจะเลี้ยงไว้ พระองค์จึงทรงฝากฝังข้าราชการ
บริพารของพระองค์ไว้แก่เจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ว่า

...ฉันขอให้เจ้าพระยามรราชช่วยอนุเคราะห์บางตามที่ควรจะทำ
ไม่ใช่จะขอให้ช่วยเหลือในทางทุนทรัพย์ เพราะในส่วนทุนทรัพย์ ฉันจะได้
คิดเตรียมไว้เผื่อมาทั้งหลายแล้ว ขอแต่ว่าให้ได้รับความอดหนุนเพียงใ้ได้
มีอำนาจอันชอบธรรมเสมอพลเมืองไทยทั้งหลายเท่านั้น ขออย่าใ้เขาต้อง
ใ้ได้รับความลำบาก ถ้าความขมเหงเพราะเขาทั้งหลายมีความจงรักภักดีคือ
ฉันผู้เป็นเจ้าเป็นนาย และเป็นมิตรของเขานั้นเลย ฉันรู้ดีว่าเจ้าพระยา
มรราชเป็นมิตรของฉันผู้ ๑ ซึ่งกล้าขอมานี้ หวังใ้ใจว่าคงพอรับรองได้
ใ้ใ้ฉันใ้มีความเบาใจไปบางเล็กน้อย^๓

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดิม

^๒ เรื่องเดิม

^๓ เรื่องเดิม

กลางสังหรณ์ของพระองค์ปรากฏเป็นความจริงทันทีภายหลังพระองค์เสด็จสวรรคต
คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารที่เป็นที่โปรดปราน
ของสมเด็จพระเชษฐาธิราช ออกจากราชการเป็นครั้งแรก

ราชสำนักฝ่ายใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมเหสี เจ้าจอมเป็น
จำนวนมากเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ไทยสมัยก่อน ๆ พระราชสำนักฝ่ายในของพระ
องค์มีระเบียบแบบแผนและสนุกสนานครึกครื้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นราชสำนักฝ่ายในรัช
สมัยสุดท้ายในระบอบ ราชาธิปไตยของไทยที่เจริญรุ่งเรืองที่สุด พระราชสำนักฝ่ายใน
คงความเป็นศูนย์กลางของวงสังคมสตรีชั้นสูง เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของสตรีก่อนที่
จะมีการเปิดโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงทั่วไป ผู้หญิง "ชาววัง" จะได้รับการยกย่องว่า
เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของกุลสตรี ชูนางข้าราชการส่วนใหญ่จึงปรารถนาจะส่งธิดา
เข้าไปรับการฝึกหัดอบรมจากพระราชสำนักฝ่ายใน

ประเพณีถวายลูกหลานผู้หญิงรับราชการฝ่ายในในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเป็นที่ยอมรับ เพื่อให้บุตรหลานมีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมภายใน
พระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับไว้ตามความ
ประสงค์ของผู้ถวาย ทำให้พระราชสำนักฝ่ายในขยายกว้างขวาง ราชการฝ่ายในจึงมี
มาก ยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยแล้ว จะ
เห็นได้ชัดว่ามีมากกว่าหลายเท่า

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "ท้าววรจันทร์", อนุกรมพระ
นิพนธ์, หน้า ๑๔๘. เล่ม ๑. ๒๕๐๕.

๒. มีเจ้าจอมมารค้อฮอน เจ้าจอมเอี่ยม เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมอาบ และ
เจ้าจอมเออน.

ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมเหสีพระสนม ในตอนปลายรัชกาลถวายพระองค์ไม่ทรงสนพระทัยสรีร์เป็นเวลานาน ในนั้นปลาย แห่งพระชนม์ชีพ ถึงแม้จะทรงมีพระมเหสีและพระสนมรวม ๔ องค์/คน ทั้ง ๆ ที่ ทรงตั้งพระทัยจะทรงมี "ข้างใน" (ภรรยา) เพียงองค์เดียวมาแต่ต้นก็ตาม ก็ไม่ ทำให้ทรงมีพระราชโอรสสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ พระองค์ทรงมีพระราชธิดา เพียงพระองค์เดียว ซึ่งประสูติก่อนเสด็จสวรรคตเพียง ๑ วัน การมีพระมเหสี พระสนมของพระองค์มิได้มีผลทำให้ทรงเปลี่ยนแปลงพระราชจริยาวัตรประจำวัน ส่วนพระองค์เลย ดังจะเห็นไ้จากราชการฝ่ายในทั้งปวง ซึ่งควรจะเป็นหน้าที่ของ ฝ่ายใน เช่น การถวายอยู่งานนวกในท้องพระบรรทมเป็นต้น ยังคงเป็นหน้าที่ของ มหาดเล็กเช่นเดิม พระองค์ยังคงเสด็จเข้าที่ทางฝ่ายหน้า เช่นที่ทรงปฏิบัติมาแต่ ต้นรัชกาล มิได้เสด็จเข้าที่ทางฝ่ายใน เช่นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า- อยู่หัว จนแทบจะกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงมีพระ- ราชสำนักฝ่ายในก็อาจทำได้

การบังคับบัญชาราชการฝ่ายในเมื่อยังไม่ทรงมีพระมเหสีพระสนมนั้น ได้ทรงถวายแกล้มแก่จพระราชนิพระพันปีหลวง พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ- ราชการฝ่ายในทะยอยสิ้นพระชนม์ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ที่ยังมีพระชนม์ชีพ: อยู่ก็แยกย้าย กันออกจากพระบรมมหาราชวัง ประกอบกับที่พระองค์ไม่ทรงมีพระมเหสี พระสนม เป็นเวลานาน ทำให้พระราชสำนักฝ่ายในในสมัยนี้เจ็บบเหงาขบเขาลง ตำแหน่ง และงานหน้าที่ราชการฝ่ายในลดน้อยลงกว่าเดิมมาก เนื่องจากทรงใช้ราชการ ราชการฝ่ายหน้าปะปนกับราชการฝ่ายใน จนแยกกันไม่ออก แต่อย่างไรก็ตาม ระเบียบ การบริหารราชการฝ่ายในยังคงเป็นเช่นในรัชกาลที่แล้ว พระมเหสีพระสนมมีหน้าที่ คิดตามออกสภาคมเคียงคู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากขึ้นกว่าในรัชกาล ก่อน

ลักษณะที่เด่นชัดประการหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระสนมและเจ้าจอมที่เป็นบุตรขุนนางข้าราชการคนสำคัญหลายคน เช่น เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เจ้าจอมมารคานพ) ธิดาเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ หลานสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เจ้าจอม "กก อ."^๑ เจ้าจอมแก้ว เจ้าจอมแล ธิดาเจ้าพระยาสุรพันธ์ พิสุทธ (เทศ บุนนาค) เจ้าจอมพิศ ธิดาเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) นอกจากนี้ก็ยังทรงมีเจ้าจอมจากสกุลขุนนางอื่น ๆ อีก เจ้าจอมเหล่านี้จึงเป็นเสมือนสายใยกระชับความสัมพันธ์ระหว่าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับขุนนางเสนาบดีที่มีอิทธิพลในขณะนั้น ทั้งยังอาจใช้เป็นหลักและสนับสนุนความมั่นคงของราชบัลลังก์อีกด้วย เนื่องจากเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ อำนาจที่แท้จริงอยู่ในมือของขุนนางเสนาบดีคนสำคัญ ๆ ที่พระองค์จะต้องทรงพยายามช่วงชิงอำนาจกลับคืน การรับสตรีจากสกุลเหล่านี้จึงย่อมมีส่วนช่วยให้พระราชประสงค์ของพระองค์ประสบความสำเร็จในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังทรงใช้สตรีเป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างประเทศอีกด้วย เช่น ในกรณีพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ธิดาเจ้านครเชียงใหม่ ซึ่งยังผลให้ทรงสามารถผนวกรวมเชียงใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม แทนที่จะมีฐานะเป็นประเทศราชค้ำก้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีเจ้าจอมมารคานพ เจ้าจอมเอี่ยม เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมอาบ
และเจ้าจอมเอือน.

สิ่งที่เพิ่มขึ้นใหม่คือบรรดาศักดิ์ ข้าราชการสำนักฝ่ายในที่มิหน้าที่รับใช้ใกล้ชิดจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ "คุณ" ซึ่งทรงตั้งขึ้นใหม่ ผู้ที่ได้รับบรรดาศักดิ์ "คุณ" ในรัชสมัยนี้มี อาทิเช่น คุณสุมิตรา คุณสุภัทรา คุณอรุณรดี คุณเสถียรวดี คุณมาละดี คุณนิริวดี เป็นต้น "คุณ" เหล่านี้มีหน้าที่เป็น เช่น นางสนองพระโอษฐ์ ทิดตามรับใช้ใกล้ชิดพระมหาลี้พระคณมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทัศนคติความเป็นกษัตริย์

ในระบอบราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด ทรงเป็นผู้กำหนดนโยบายและระเบียบวิธีปฏิบัติราชการทุกประการ ดังนั้น พระราชสำนักจะมีลักษณะอย่างไร จึงขึ้นกับทัศนคติของพระองค์เองในการมองฐานะความเป็นพระมหากษัตริย์ การวางพระองค์และพระนิสัยส่วนพระองค์เป็นสำคัญ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องชี้ความสามารถในการใช้ทรัพยากรทางกำลังคน นั่นคือ จะมีบทบาทในการกำหนดพระราชสำนักในแต่ละรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ และอาณาประชาราษฎร์มากที่สุดพระองค์หนึ่ง ทรงมีพระราชอัธยาศัยพอพระทัยในความเรียบ ๆ ง่าย ๆ ทรงวางพระองค์เช่นสามัญชน ไม่โปรดแสดงพระราชอำนาจโดยไม่มีเหตุผลสมควร ถึงจะเห็นได้จากการเสด็จประพาสต้น ซึ่งมีลักษณะล่าลง ไม่เปิดเผยพระองค์ ทำให้ทรงเข้าถึงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและเข้าพระทัยถึงความเดือดร้อนของอาณาประชาราษฎร์อย่างลึกซึ้ง ทรงมีพระราชอัธยาศัยไม่ถือพระองค์และเต็มพระทัยพร้อมจะรับฟังทุกข์สุขของราษฎรตลอดเวลาดังจะเห็นได้จากการที่ทรงเปิดโอกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพารราษฎร เข้าเฝ้าถวายฎีกาด้วยตัวเองหรือให้ญาติพี่น้องถวายฎีกาแทนก็ได้ ตามประกาศพระราชบัญญัติเรื่องให้ราษฎรถวายฎีกานั้นพระองค์ทรงกำหนดให้พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นเป็นที่ที่ผู้ต้องการร้องถวายฎีกานำไป

ฎีกาอาร้องถวายได้ในเวลาที่พระองค์เสด็จออก ณ พระที่นั่งนี้ แດถาเป็นในโอกาส
 พระราชพิธีและทอองการถวายฎีกาจริง ๆ ให้ฝากใบฎีกากับญาติพี่น้องทั้งฝ่ายหน้าและ
 ฝ่ายในให้ถวายแทนได้ ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการบริพารในพระราช
 สำนัก หากมีเรื่องถึงท้องฟอองรอองศาลจะถวายฎีกาคอพระองค์โดยตรงก็ได้ถ้าไม่สะดวก
 ในการฟอองรอองศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีพิเศษความจะกราบทูล พระองค์ก็จะ
 เสด็จออกมาให้เขาเฝ้า ดังทว่า

มาตราหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชวังก็ดี พระองค์เจ้าต่าง
 กรมผู้ใหญ่ก็ดี ถาพระองค์เจ้าต่างกรมที่เป็นที่ทรงปลูกษาราชการแลทาน
 เสนาบดีทั้ง ๖ เมื่อมีเหตุประการใด ๆ เป็นการควนควรจะกราบทูลพระ
 กรุณา เสด็จมา
 เชิญมา ในพระราชวังเวลาใด ๆ อย้าให้เกรงพระราช
 อาญาเลย โหบอกเขาไปแกเถาแก่ที่พระทวาร ว่าพระองค์นั้น ๆ เสด็จมา
 จะใครเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถาเวลานั้นเสด็จอยู่นอกที่พระที่นั่งม ก็ให้
 กราบทูลพระกรุณาโดยเร็วยาเป็นชาคอยทวงที่ ถาความประสงคณนทรางใด
 ฝาดอองธุลีพระบาทแล้ว จะเสด็จออกโดยเร็วไม่โทคองคอยนาน...

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีโศทรงมอองฐานะของพระมหากษัตริย์
 กษัตริย์ตามลัทธิเทวราช ทรงปฏิเสธทฤษฎีสันนคติเทพ พระองค์ทรงมอองว่า พระมหากษัตริย์
 เป็นเช่นคนธรรมดาสามัญ มีโคเป็นผู้นับนุญเหนือผู้อื่น ทรงกันชามกลับทรงมอองว่าผู้เป็น
 พระมหากษัตริย์นั้นเป็นผู้มีกรรมทอองมีหน้าทีรับนิคชอบสูง ทอองทำงานหนักเช่น ทวายเป็นที่หน้าที
 เฝียมแอกเฝียมไถ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
 สยามมกุฎราชกุมารว่า "อย่าถือวาเกิดมามีบุญ ทอองถือวาตัวเกิดมามีกรรม
 สำหรับจะเฝียมแอก เฝียมไถ - ทำการที่หนัก การซึ่งจะมีวาคณาขึ้นคอปไปนั้น เป็นความ

๑ หจข., เอกสาร ร.๕ รด.๕/๑๐ "ประกาศพระราชบัญญัติ เรื่องให้ราษฎรถวายฎีกา

ทุกข์ มีโชควาสนา

พระองค์ทรงมีทัศนะเกี่ยวกับความเป็นพระมหากษัตริย์ ภาระหน้าที่ที่มุ่งหมาย และคุณสมบัติของผู้จะเป็นพระมหากษัตริย์ ว่า

การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับกุมเหงคนเล่นตามชอบใจ มีโชเกิดยศไฉแล้ว จะไฉแก่ไฉ มีโชเป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอนสบาย ถ้าจะปราศณาเช่นนั้นแล้วมีสองทาง คือบวชทางหนึ่ง เป็นเสนาบดีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นกนจน และเป็นคนที่อดกลั้นต่อทุกข์แลทุกข์ อดกลั้นต่อความรักแลความชิงอันจะเกิดฉิบขี้ในใจ ถ้ามีผู้ยุยง เป็นผู้ปราศจากความเกียจคราน ผลที่จะไฉนั้นมีแต่ข้อเสียปรากฏเมื่อเวลาตายแล้วว่าเป็นผู้รักษาวงษตระกูลไวไค แต่เป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสองขอนเป็นหลักมากกว่าคิดถึงการเรื่องอื่น ถ้าผู้ซึ่งมีไคทำใจไคเช่นนั้น ก็ไม่แลเห็นเลยว่า จะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ไค

ด้วยความตระหนักถึงพระราชภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยดังกล่าว ประกอบกับการวางพระองค์เป็นหลักที่เที่ยงธรรมของแผ่นดินสมกับที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติ เป็นกุลเชษฐของพระราชตระกูล มี "ความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่" ไฉว่าเจ้านายอาชุนนางทั้งกำเแ่นนำคักเตือนในที่ควรฟัง" มีไคทรงอาพาตพยาบาลตลอดศัทรุ" พระองค์จึงทรงประสบความสำเร็จอย่างงดงามในการบริหารราชการแผ่นดิน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๑ หจร. เอกสาร ร.๕ รด.๕/๑๐ "ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องให้
ราษฎรถวายฎีกา
๒ เรื่องเคิม.
๓ เรื่องเคิม.
๔ เรื่องเคิม

นำชาติบ้านเมืองรอดพ้นวิกฤติการณ์อันร้ายแรงที่ถูกคามรุมล้อมอยู่รอบคานในขณะ
 นั้น คุ้มทรง เป็นศูนย์รวมความจงรักภักดีและความสามัคคีของชาวราชสำนักร่วมกันใ
 สติกำลังปัญญาความสามารถช่วยนำและพัฒนากันเมืองกามแนวพระราชดำริของพระองค์
 ในส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังประทับที่กษ
 ณ ประเทศอังกฤษครั้งยังทรง เป็นพระราชกุมาร มีสเตอร์ ทอมสัน พระอาจารย์
 ชาวอังกฤษ ได้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ทรง รับสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมารใน
 พ.ศ. ๒๔๓๓ พระอุปนิสัยได้เปลี่ยนแปลงไป ทรงหึงในพระอิสริยยศเกินวัย ในการเดิน
 หรือประพศึ้อย่างใดที่เป็นการแข่งขันกัน ถ้าทรงเห็นว่า จะสู้ไม่ได้ ก็จะไม่ทำด้วยกลัวจะ
 เสียพระอิสริยยศ การเสด็จประทับ ณ ประเทศอังกฤษเป็นเวลานานถึง ๕ ปีเศษ ทำให้
 ทรงมิได้รับการฝึกอบรมอย่างใกล้ชิดจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ เช่น สมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงได้รับ นอกจากนี้การที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ผู้ดูแล
 การศึกษาของบรรดาพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทัศนคติ
 คองค์พระมหาดษัตริย์ในฐานะที่เป็นสมมติเทพอย่างมั่นคง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัวจึงน่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดในทฤษฎีสมมติเทพนี้จากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ไปบ้าง
 ดังเคยทรงพระเยาว์ รวมทั้งจากเหล่าข้าราชการบริพารแวดล้อมเมื่อยังมิได้เสด็จขึ้นครอง
 ราชย์ ความรู้สึกถึงฐานะความเป็นสมมติเทพของพระองค์มีปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดเมื่อ
 พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ดังจะเห็นได้จากทรงย้ายอยู่เสมอดถึง ฐานะของพระองค์ใน
 ฐานะ "เจ้า" และข้าราชการบริพารราษฎรในฐานะ "ข้า" โดยเฉพาะเมื่อเวลาที่ทรงชุ่นเคื่อง
 พระทัย เช่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุ
 สุนทรราชิชคิ แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๑๔, หน้า ๖๖.

^๒ มีทนา เกษกมล, เรื่องเดิม, หน้า ๔๓ - ๕๒.

... ข้าราชการทั้ง ๒ คนที่ออกนามมานั้น^๑ เราก็ดูชอบเลี้ยง เป็น ข้าราชการผู้ใหญ่ในพระราชสำนัก ใ้ประพฤติดีในทางที่ควรทราบ อยู่คือว่า เราไม่ชอบอย่างยิ่ง อีกทั้ง เมื่อแรกเกิดเหตุขึ้นใ้เรื่เรียกตัว มาถามและขอให้แถลงความจริงอย่าง ฉ้นชาก็เจ้า ก็มีใ้แถลง ความจริงและขอความกรุณา ฉนั้นควรลงโทษทางฝ่ายปกครองใ้ เป็นตัวอย่างแก่ข้าราชการอื่นในราชสำนัก....

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงกรั้สั่งพระราชอำนาจสูง สุดของพระองค์ ในการตัดสินชี้ขาดปัญหาว่า

... การดำเนิรัฐประศาสนบายแห่งกรุงสยามยอมตกอยู่ใ้พระ เจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นอรรคมหาเสนาบดี (prime minister) เองรับผิดชอบต่อชาติ, เสนาบดีต่าง ๆ เป็นแต่ผู้ช่วยดำเนินการ...^๓

ดังนั้นจึง เป็นธรรมดาที่พระองค์จะไม่ทรงยินยอมใ้ใ้ผู้ใดชักพระทัย ชัก พระราชประสงค์ของพระองค์ เช่น กรณีพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทรงขอช้ช้ของการขยืมเงินของพระคลังข้างที่ ไปชำระหนี้สินเป็นจำนวน ๓ ล้านบาท พร้อมกับทรงแสดงพระประสงค์จะกราบบังคม ทูลลาออกจากตำแหน่งหากถูกบีบคั้นใ้จ่าย^๔ มึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศูนย์วิทยทรัพยากร

^๑ พระยาภูบาลบันเทิง และพระยามหาเทพ

^๒ หจข., เอกสาร ร.๖ ว.๓/๖ "ถกข้ข้าราชการแผนกกระทรวงวัง

^๓ หจข., เอกสาร ร.๖ บ.๑.๔/๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, วันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓

^๔ หจข., เอกสาร ร.๖ ค.๔/๑๒ หนังสือกรมพระจันทบุรีนฤนาถถวายบังคม ทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

ก็ไต่ทรงมีพระบรมราชโองการสั่งให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายตามพระราชประสงค์
พร้อมทั้งยับยั้งการขอลาออกของกรมพระจันทบุรีนฤนาถด้วย

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไต่ทรงกำหนดระเบียบ
วันเวลาสำหรับการขอเข้าเฝ้า นอกเวลาปรกติที่เสนาบดีเข้าเฝ้า และวันเสด็จออก
ขุนนาง โดยทรงกำหนดเวลาระหว่าง ๑๖.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. (บ่ายสี่โมงถึงย่ำค่ำ) ให้
เป็นเวลาสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่จะขอเข้าเฝ้าได้เป็นพิเศษ
โดยเฉพาะ ส่วน "วันอาทิตย์ให้ฟังเข้าเฝ้าในวันว่าง ควรถือเป็นวันว่างโดยแท้ เพราะ
ฉะนั้นแม้ผู้ใดจะมาขอเฝ้าในวันอาทิตย์เวลาใด ๆ ก็ดี ถ้าสามารถแล้วให้สมุหราชองครักษ์
บอกผิดไปเสีย..." การที่ต้องทรงกำหนดวันเวลาให้เป็นที่แน่นอน เนื่องจากทรงรู้สึก
"การจะปล่อยให้เฝ้ากันพร่ำเพรื่อไปทุกเวลา ย่อมจะเป็นเครื่องรำคาญแก่ตัว..."^๓ ซึ่งทั้งนี้
คงสืบเนื่องจากทรงติดธรรมเนียมตะวันตกที่ถือวันอาทิตย์เป็นวันว่างจากธุรกิจการงาน และ
ต้องการมีเวลาและสถานที่ที่เป็นสัดส่วนเฉพาะตน ไม่มีใครรบกวนความสงบสุข

ข้อสังเกตุอีกประการหนึ่งคือการเสด็จประพาสนอกพระนครของพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีลักษณะจำลอง เช่น การเสด็จประพาสตนของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเสด็จประพาสหัวเมืองมักมีลักษณะค่อนข้างเป็นพิธีการ เช่น
การเสด็จเสียบมณฑลเป็นต้น ดังนั้นพระองค์จึงทรงห่างไกลกับราษฎรมากกว่าพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะทรงห่างเหินกับพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว ความห่างเหิน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หจช., เอกสาร ร.๖ ค.๔/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

^๒ หจช., เอกสาร ร.๖ บ.๑.๖/๔ พระราชกฤษฎีกาเรื่องที่รโหราน

^๓ เรื่องเคิม

กับพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแผ่นดินฝ่ายหน้า และอาณาประชาราษฎร์ ทำให้พระราชสำนักของพระองค์แตกแยกกัน มิได้สมัครสมานสามัคคีอย่างแน่นแฟ้นเช่นรัชกาลก่อน ความนิยมในสถาบันพระมหากษัตริย์จึงค่อย ๆ เสื่อมลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น เริ่มมีความคิดขัดแย้งกับการบริหารราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ ประจวบกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจซึ่งรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้ความไม่พอใจรัฐบาลแพร่ขยายตัว และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นแบบประชาธิปไตย เลิกสมระบอบราชาธิปไตยในที่สุด

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และพระราชสำนักว่า

...ในสมัยโบราณพระราชอำนาจของกษัตริย์แทบไม่มีผู้ใดโต้แย้งของใจ ทั้งเป็นการไม่ปลอดภัยที่จะทำเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่เคารพสักการะอย่างแท้จริง พระราชดำรัสของพระองค์เป็นกฎหมาย แต่สิ่งต่างๆ ใดเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและกลัวเกรงอยู่มาก แมว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีกลุ่มคนหนุ่มกลุ่มหนึ่ง เริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุด (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว - ผู้เขียน) หลายสิ่งหลายอย่างไต่ทวีความเลวร้ายไปมากเนื่องจากเหตุหลายประการซึ่งข้าพเจ้า (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - ผู้เขียน) ไม่จำเป็นต้องเสาควยทานเองก็ทราบดีแก่ใจเพียงพอแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกลายเป็นผู้ที่ถูกอยู่ใต้อิทธิพลของข้าราชการบริหารคนไปรด ข้าราชการทุกคนถูกเพ่งเล็ง บางมากบางน้อยในคานฉอราษฎรบังหลวง หรือเล่นพรรคเล่นพวก ยังนับเป็นโชคที่พระบรมวงศานุวงศ์ยังเป็นที่เคารพยกย่องว่าเป็นคนซื่อสัตย์ สิ่งที่เป็นที่น่าเสียใจยิ่งก็คือ พระราชสำนักของพระองค์เป็นที่เกลียดชังอย่างรุนแรงและในตอนปลายรัชสมัยก็ถูกลดเสียนเหาะเหย กำเนิดของหนังสือพิมพ์ฟรีเพรสทำให้สถานะการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายมากขึ้น ฐานะของพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นสิ่งหนึ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก ความเคลื่อนไหว
ทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนวาระยะเวลาของระบอบ
เอกราชไทยเหลือน้อยลงเต็มที....”

จึงอาจสรุปได้ว่า ทิศนะและการวางพระองค์ของพระมหากษัตริย์ จะเป็น
เครื่องกำหนดลักษณะของพระราชสำนัก ความมั่นคงยืนยาวของราชบัลลังก์ ดังปรากฏจาก
แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงท่าทีการมองสถาบันพระมหากษัตริย์ของประชาชนที่เกิดขึ้นเป็น
ลำดับจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนในที่สุดโคกคือคลายไปในทางเล็ดลอดระบอบ
ราชาธิปไตยไปตามกาลเวลาและสมัยนิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

”หจช., เอกสาร ร.๗ สบ.๒.๔๗/๓๒ เล่ม ๓ บันทึกเรื่องการปกครอง”
(๒๓ กรกฎาคม - ๑ สิงหาคม ๒๕๖๕) พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึง คร.แฮร์ย.